

УДК 339.137.2:339

Маслак О.І.
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки
Кременчуцького національного університету
імені М. Остроградського*

НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ СЕРЕДОВИЩА КОНКУРЕНЦІЇ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ СВІТЛИХ НАФТОПРОДУКТІВ

DIRECTIONS OF REGULATION OF COMPETITIVE ENVIRONMENT IN THE DOMESTIC MARKET OF LIGHT OIL PRODUCTS

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів. Визначено ключові проблеми розвитку внутрішнього ринку бензину та дизельного пального. Обґрунтовано пріоритетні механізми ефективного державного регулювання та збалансування ринку автомобільного пального, запропоновано заходи щодо зменшення імпортової залежності на ринку.

Ключові слова: середовище конкуренції, регулювання ринку, ринок світлих нафтопродуктів, автомобільне пальне, інфраструктура ринку.

АННОТАЦИЯ

В статье осуществлен анализ среды конкуренции на отечественном рынке светлых нефтепродуктов. Определены ключевые проблемы развития внутреннего рынка бензина и дизельного топлива. Обоснованы приоритетные механизмы эффективного государственного регулирования и сбалансирования рынка автомобильного топлива, предложены меры по уменьшению импортной зависимости на рынке.

Ключевые слова: среда конкуренции, регулирование рынка, рынок светлых нефтепродуктов, автомобильное топливо, инфраструктура рынка.

ANNOTATION

The article analyzes the competitive environment in the domestic market of light oil. The key problems of the internal market of petrol and diesel fuel are detected. Priority mechanisms for effective state regulation and balancing fuel market are grounded. Measures to reduce import dependence on the market are proposed.

Keywords: competitive environment, market regulation, market of light oil products, fuel, market infrastructure.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів (бензину і дизельного пального) характеризується значною ціновою нестабільністю, високим рівнем залежності від імпортних поставок, втраченою ринковими позиціями вітчизняних виробників пального, активізацією проявів недобросовісної конкуренції на ринку. В таких умовах ринок автомобільного пального має значний вплив на всі галузі національної економіки і цінову ситуацію на інших ринках товарів та послуг, і тому впливає на рівень життя населення, соціально-економічний розвиток та енергетичну безпеку держави. У Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленій Указом президента № 5/2015 від 12.01.2015 р. [9], зазначається, що пріоритетними напрями розвитку економіки України є проведення реформи захисту економічної конкуренції, входження України

до складу 40 кращих країн за рівнем глобальної конкурентоспроможності. Вказане обумовлює важливість розробки дієвих механізмів регулювання середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів, створення передумов для поширення чесної конкуренції на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем розвитку конкуренції на вітчизняному ринку нафтопродуктів, використання механізмів регулювання ринку та посилення енергетичної безпеки держави зробили такі вітчизняні економісти, як М.С. Дорожкіна [1], А.М. Єріна [12], Н.К. Макшишко [2], О.Я. Малинка [10], Д.В. Мамзєлев [3], О.В. Оборіна [4], А.М. Остапко [5], Р.З. Подолець [6], О.Г. Шпак [11] та інші. Проте ще недостатньо висвітлено необхідність державного регулювання конкурентного середовища на ринку світлих нафтопродуктів в умовах системних загроз енергетичній безпеці держави, потенційні наслідки цих процесів для функціонування ключових галузей національної економіки. Потребують системного аналізу проблеми посилення позицій вітчизняних виробників на вітчизняному ринку автомобільного пального.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів та визначення на цій основі можливостей запровадження ефективних механізмів державного регулювання та збалансування ринку автомобільного пального.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середовище конкуренції на внутрішньому ринку світлих нафтопродуктів (бензину та газойлів) формується на всіх стадіях виробництва та збуту продукції і тому має значний взаємозв'язок з конкурентним середовищем на інших ринках товарів та послуг. Світлі нафтопродукти є найважливішим традиційним видом автомобільного пального, що складає понад 90% продажу на вітчизняному роздрібному ринку. Ключовими суб'єктами, які формують середовище конкуренції на вітчизняному ринку, сьогодні виступають вітчизняні нафтопереробні підприємства; імпортери нафти та

нафтопродуктів; гуртові та складські підприємства; мережі автозаправних станцій (АЗС); підприємства транспортної інфраструктури (нафтопроводи, бензовози, залізниця тощо); споживачі – власники легкових та комерційних автомобілів, сільськогосподарської техніки, державні організації та установи. На нашу думку, державне регулювання середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлич нафтопродуктів повинно ставити собі за стратегічну мету поряд з посиленням енергетичної безпеки держави, також і покращення якості і стандартів обслуговування споживачів як центрального суб'єкта ринку.

До ключових проблем, які впливають на середовище конкуренції на вітчизняному ринку світлич нафтопродуктів, доцільно зарахувати такі:

1. Стрімке зростання вітчизняного виробництва світлич нафтопродуктів. Вітчизняне виробництво представлено шістьма нафтопереробними підприємствами: ВАТ «Лисичанськнафтооргсинтез» (м. Лисичанськ, Луганська обл.), ВАТ «Лукойл-Одеський НПЗ» (м. Одеса), ВАТ «Нафтопереробний комплекс «Галичина» (м. Дрогобич, Львівська область), ВАТ «Нафтохімік Прикарпаття» (м. Надвірна, Івано-Франківська область), ЗАТ «Укрнафта» (м. Кременчук, Полтавська область) та ВАТ «Херсоннафтопереробка» (м. Херсон). На сьогоднішній день серед українських НПЗ фактично функціонує лише один – Кременчуцький НПЗ (річна потужність переробки – 18,6 млн тонн), який переробляє вітчизняну нафту і контролюється групою «Приват». Починаючи з 2006 р., коли почав зростати імпорту нафтопродуктів, загальні потужності вітчизняних підприємств з первинної переробки нафти було завантажено в середньому не більше ніж на 35%. В інших країнах світу цей показник є набагато вищим, зокрема у країнах Європи – 88%, Північної Америки – 92%, Центральної та Південної Америки – 73%, Африки – 72%. У 2014 р. обсяги переробки нафти в Україні знизились порівняно з попереднім роком на 24,5%, виробництво бензину скоротилося на 39,6%, дизельного пального – на 42,1% [7]. До головних причин послаблення конкурентних позицій вітчизняних виробників на ринку доцільно зарахувати насамперед стрімке зростання імпорту світлич нафтопродуктів, а також застарілу матеріально-технічну базу НПЗ та низьку інвестиційну привабливість вітчизняної нафтопереробної сфери.

2. Встановлення лідерських позицій імпортерів на вітчизняному ринку світлич нафтопродуктів. Імпорту нафтопродуктів на вітчизняному ринку почав стрімко зростати внаслідок відкриття Урядом у 2005 р. внутрішнього ринку для імпортного пального і неможливості налагодження вітчизняного виробництва високоякісного пального в умовах застарілої матеріально-технічної бази. В результаті частка продажу

моторного бензину, виробленого на території України, через торгову мережу підприємств скоротилась з 96,5% у 2005 р. до 63,6% у 2013 р., а дизельного пального – з 99,7% до 63,1% [8] (рис. 1). Найбільшими імпортерами світлич нафтопродуктів на вітчизняний ринок є Білорусь, а також Польща, Росія, Румунія та Литва. Необхідно додати, що фактично частка імпортової продукції, що реалізується на вітчизняному ринку автомобільного пального є вищою, ніж це декларують офіційні дані, внаслідок поширення контрабандних поставок.

Рис. 1. Частка продажу світлич нафтопродуктів, вироблених на території України, через торгову мережу підприємств у 2005–2013 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [8]

3. Посилення тінювих операцій на ринку світлич нафтопродуктів. Найбільшого поширення на вітчизняному ринку нафтопродуктів набули такі тінюві схеми, як чиста контрабанда нафтопродуктів залізничним та морським транспортом; фіктивний експорт нафтопродуктів з метою незаконного відшкодування ПДВ; використання при імпорті нафтопродуктів фірм-посередників, які мають офшорну юрисдикцію, в результаті прибутку скеровується за кордон; обірваний транзит пального і продаж його в середині країни без акцизних платежів; продаж роздрібним споживачам під виглядом бензину нафтопродуктів на основі бензинових компонентів, які не підпадають під сплату мита; продаж споживачам пального з нижчим рівнем октанового числа тощо. Таким чином, тінюві операції з автомобільним паливом шкодять не лише державі (за рахунок несплати акцизного збору та інших податків), але й споживачам внаслідок продажу неякісного пального.

4. Постійне зростання роздрібних цін на бензин та дизельне паливо. У лютому 2015 р. середні роздрібні ціни на автомобільне паливо були на 83,8% вищими ніж у відповідному місяці попереднього року [8]. Головною причиною підвищення цін є зростання курсу національної валюти, оскільки на вітчизняному ринку реалізується автомобільне паливо переважно імпортного виробництва. Як наслідок, постійне підвищення внутрішніх цін на світлі нафтопродукти призводить до зростання витрат у всіх галузях виробництва, підвищення цін на споживчі товари першої необхідності та поглиблення структурних диспропорцій на внутрішньому споживчому ринку.

5. Розвиток мереж сучасних АЗС. Станом на квітень 2014 р. в Україні функціонувало 7 269 АЗС, серед яких провідні мережі – це Укрнафта (563 АЗС), ANP (460 АЗС), WOG (416 АЗС), Авіас плюс (374 АЗС) та ОККО (363 АЗС). Сьогодні провідні мережі АЗС перетворюються на сучасні комплекси, які поряд з роздрібним продажем пального пропонують споживачам широкий перелік супутніх послуг: громадського харчування, міні-маркетів, автомийок тощо. При цьому лояльність покупців забезпечується за рахунок проведення активних рекламних кампаній та інших маркетингових заходів. Зауважимо, що в умовах стрімкого зростання цін на пальне у 2015 р. провідні мережі АЗС почали активно шукати шляхи залучення клієнтів, у тому числі за рахунок маркетингових заходів, що базуються на реалізації соціальних та екологічних програм.

Зважаючи на окреслені проблеми розвитку вітчизняного ринку світлик нафтопродуктів, регулювання середовища конкуренції повинно скеровуватися на посилення енергетичної безпеки держави, відновлення та стимулювання вітчизняного виробництва нафтопродуктів, скорочення неконтрольованого імпорту, ліквідацію тіньових операцій на ринку, підвищення якості пального та стандартів обслуговування споживачів.

На нашу думку, заходи з реконструкції і модернізації вітчизняних НПК повинні узгоджуватися з державною політикою регулювання імпорту нафтопродуктів. У цьому контексті є цінним досвід Румунії, яка стимулювала вкладання іноземних інвестицій у нафтопереробну сферу шляхом посилення боротьби з контрабандою і ліквідації пілг для окремих учасників ринку. Залученню інвестицій у вітчизняне виробництво світлик нафтопродуктів сприятиме зниження або ж скасування мита на імпорт устаткування для нафтопереробної промисловості. Посилення конкурентних позицій вітчизняних НПК на вітчизняному ринку повинне базуватися на збільшенні глибини переробки нафти шляхом скорочення потужностей установок первинної переробки і впровадження сучасних установок вторинної переробки нафти, які базуються на технологіях легкого крекінгу, флюїдкаталітичного крекінгу, сповільненого коксування, гідрокрекінгу тощо.

Сьогодні існують певні труднощі із впровадженням імпортного мита на світлі нафтопродукти, оскільки Україна має зобов'язання у сфері митної політики щодо країн-членів СОТ та ЄС. У цьому контексті мито необхідно встановлювати на нафтопродукти із тих країн, які не є членами СОТ та ЄС і в яких підприємства мають високий рівень глибини переробки нафти, що дозволить підтримувати їм конкурентоспроможну ціну на вітчизняному ринку.

Для покращання рівня чесної конкуренції на вітчизняному ринку світлик нафтопродуктів важливою є активізація діяльності Антимоно-

польного комітету України у частині виявлення необґрунтовано завищених цін, які встановлюють провідні оператори ринку. Для цього необхідно створити систему моніторингу цін, яка б враховувала динаміку обмінного курсу, імпорتنих цін на пальне, собівартості господарської діяльності мереж АЗС. Посилення фінансової відповідальності за завищення цін матиме наслідком недопущення зростання рівня цінової доступності автомобільного пального для населення, а також зменшення зловживань при гуртових закупівлях пального державними установами в рамках проведення тендерів.

На законодавчому рівні важливим завданням є забезпечення відповідності вітчизняної конкурентної політики цілям Європейської енергетичної Хартії та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, приведення галузі відповідно до європейських нормативів, зокрема у частині регулювання конкуренції на ринку та якості автомобільного пального. Необхідно розробити нормативну базу у частині створення стратегічного резерву нафти та нафтопродуктів в країні, створити дієву систему розподілу витрат на формування резерву між державою і приватними компаніями.

Висновки. Державне регулювання вітчизняного ринку світлик нафтопродуктів повинно спрямовуватися на збалансування інтересів держави, бізнесу та споживачів пального. Зважаючи на значні нафтопереробні потужності підприємств України, доцільним є нарощування обсягів переробки нафти на вітчизняних НПК та поступове зменшення імпорту автомобільного пального. Для цього необхідно переглянути митну політику щодо країн, які не є членами СОТ та ЄС, диверсифікувати поставки нафти, створити стратегічний резерв нафти та нафтопродуктів, стимулювати вітчизняні НПК для проведення програм модернізації та поглиблення рівня переробки нафти. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка механізмів приведення вітчизняної конкурентної політики до європейських вимог і прогнозування розвитку вітчизняного ринку світлик нафтопродуктів в умовах створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дорожкіна М.С. Світові тенденції та перспективи розвитку ринку нафти та нафтопродуктів / М.С. Дорожкіна // Міжнародна економічна політика. – 2006. – № 5. – С. 57–85.
2. Максишко Н.К. Аналіз прогнозованості динаміки світових цін на нафту та природний газ / Н.К. Максишко, С.С. Черверда // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(6). – С. 122–129.
3. Мамзелев Д.В. Роль паливно-енергетичного комплексу у формуванні енергетичної безпеки України / Д.В. Мамзелев // Економіка і регіон. – 2005. – № 4(7). – С. 135–139.
4. Антикризисные стратегии развития региональной энергетики / Е.В. Оборина, Д.В. Волошин, С.Г. Ажнакин, К.Э. Шурда. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2010. – 246 с.

5. Остапко А.М. Розвиток нафтового сектору України в умовах глобалізації у контексті забезпечення економічної безпеки / А.М. Остапко, О.В. Лапан // Культура народів Причорномор'я. – 2008. – № 151. – С. 77–81.
6. Подолець Р.З. Енергетичне моделювання: іноземний досвід і напрями перспективних досліджень в Україні / Р.З. Подолець // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 126–140.
7. Статистична інформація Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua>.
8. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
9. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.
10. Управління капіталом бренду підприємства на роздрібному ринку нафтопродуктів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 [Електронний ресурс] / О.Я. Малинка ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2010. – 18 с.
11. Шпак О.Г. Нафта і нафтопродукти : монографія / О.Г. Шпак. – К. : Ясон, 2000. – 370 с.
12. Yerina, A., Lesyk, V., 2005. Price dynamics on the mineral oil market: reasons and consequences for the Ukrainian economy. A Comparative Analysis of the Socio-economic Consequences of Transition Processes in Central and Eastern European Countries: Proceedings of the 12th Polish-Slovak-Ukrainian Scientific Seminar, 8–10 November, 2005. Krynica: Krakow University of Economics (Poland), p. 39–46.